

W: Włodarczyk Ewa, Cytlak Izabela. *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*. Poznań 2011. Adam Mickiewicz University Press. Seria Psychologia i Pedagogika nr 165. Pp. 356.

EWA WŁODARCZYK

KŁĘSKA ŻYWIOŁOWA LUB EKOLOGICZNA

Czyli o tym, że statystyka nie dotyka tego,
co jest wewnątrz¹

Jak zauważył Krzysztof Kaniasty, odkrywanie złożonej natury psychologicznych skutków klęsk i katastrof jest szczególnie trudne, gdyż klęski ignorują granice geograficzne, społeczne, kulturowe i czasowe². Bez względu na to, czy pojawiły się z zaskoczenia, nagle, niespodziewanie, czy też były przewidywalne, z pewnym czasowym uprzedzeniem, oraz niezależnie od tego, czy rozprzestrzeniały się z wolna, czy gwałtownie - klęski i katastrofy są procesami, które niosą za sobą dramatyczne konsekwencje dla jednostek, rodzin, grup, społeczności lokalnych, województw, krajów czy regionów świata³. Niektóre skutki katastrof i klęsk są widoczne natychmiast, niektóre z opóźnieniem, na pewno jednak wcześniej czy później wpływają na różne aspekty życia, w wymiarze indywidualnym i społecznym, zwykle przynosząc szkody, sporadycznie - korzyści⁴.

Klęski żywiołowe i ekologiczne mieszczą się więc w obrębie zagrożeń kryzysowych. Istnieje wiele różnorodnych systemów podziałów w ramach praktycznie nieograniczonego zbioru zagrożeń. Są to m.in.⁵:

- 1) klasyfikacja zagrożeń ze względu na rodzajowy podział zagrożeń i skalę negatywnych skutków:

¹ Fragment zaczerpnięty z tekstu piosenki Mezo pt. *Czerwiec '56*.

² K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa społeczna. Psychologiczne konsekwencje polskiej powodzi 1997 roku*, Gdańsk 2003, s. 13.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ K. Ficoń, *Inżynieria zarządzania kryzysowego. Podejście systemowe*, Warszawa 2007, s. 76-81.

- tzw. zagrożenia niskopoziomowe, tzn. o niskiej skali intensywności oddziaływania i małym poziomie szkodliwości (zdarzenia, incydenty, przypadki),
- tzw. zagrożenia średniopoziomowe, tzn. o średniej skali intensywności oddziaływania i średnim poziomie szkodliwości (awarie, wypadki, zjawiska),
- tzw. zagrożenia wysokopoziomowe, tzn. o wysokiej skali intensywności oddziaływania i wysokim poziomie szkodliwości (klęski, katastrofy, krachy, plagi),
- tzw. zagrożenia ekstremalne, tzn. o bardzo wysokiej, katastroficznej skali intensywności oddziaływania i bardzo wysokim poziomie szkodliwości (kataklizmy, epidemie, wojny);

- 2) klasyfikacja zagrożeń ze względu na prognozowany czas neutralizacji i usuwania skutków zagrożeń;
- 3) klasyfikacja zagrożeń ze względu na obszar (dziedzinę) kryzysowego oddziaływania, wyznaczone ze względu praktycznie na każdą sferę i dziedzinę życia społeczno-gospodarczego, społeczno-politycznego;
- 4) klasyfikacja zagrożeń ze względu na potencjalne - realne i perspektywiczne - skutki i następstwa ich działania;
- 5) klasyfikacja zagrożeń ze względu na rodzaj i naturę wywołujących je przyczyn, spowodowanych bądź mniej lub bardziej celowym oddziaływaniem człowieka, bądź losowym;
- 6) klasyfikacja zagrożeń ze względu na zakres i obszar ich oddziaływania przestrzennego (od miejscowych, lokalnych po globalne);
- 7) klasyfikacja zagrożeń ze względu na możliwość antycypowania ich rezultatów pod względem zasięgu, intensywności i szkodliwości -w aspekcie przewidywalności, prognozowania i potencjalnych możliwości ich zwalczania.

zaznaczyć należy, że przywołane tu różne systemy podziału zagrożeń oczywiście nie wyczerpują wszystkich możliwych taksonomii szerokiego spektrum zagrożeń, a jedynie grupują je w pewne względnie jednorodne i rozłączne podzbiory.

Klęski można najogólniej podzielić na te, które spowodowane są przez siły natury i powstają niezależnie od działalności człowieka - są to katastrofy naturalne, nazywane klęskami żywiołowymi, oraz na powstające wskutek działalności człowieka, czyli katastrofy antropogeniczne, jak np. klęski ekologiczne.

Gdyby natomiast sięgnąć do rozróżnienia dokonanego przez L. M. Bramera w obrębie terminologii z obszaru kryzysów, to klęski żywiołowe i ekologiczne mieściłyby się w obrębie kryzysów środowiskowych, czyli takich, które „występują zazwyczaj wtedy, kiedy jakaś naturalna lub spowodowana

przez człowieka katastrofa dopada człowieka czy grupę (małą lub liczną) ludzi, którzy nie z własnej winy wpadają w nurt wywołanych przez katastrofę zdarzeń, mogących mieć negatywne skutki dla wszystkich członków społeczności zamieszkałej w ich środowisku"⁶.

Klęski żywiołowe

Podstawowy dychotomiczny podział zagrożeń dzieli je w pierwszej kolejności na zagrożenia naturalne (przedmiotowe, przyrodnicze) i nienaturalne (podmiotowe, cywilizacyjne)⁷. Klęski żywiołowe mieściłyby się głównie w pierwszej wyróżnionej tu grupie (choć mogą być także spowodowane np. pożarami wywołanymi z winy, niewiedzy lub lekkomyślności człowieka, co lokuje je w grupie zagrożeń technicznych, cywilizacyjnych⁸). Warto więc przyjrzeć się bliżej dalszym podziałom w jej obrębie; wyróżnia się tu zatem szereg zagrożeń, które mogą stać się bezpośrednią przyczyną omawianych tu klęsk:

- zagrożenia kosmiczne (np. promieniowanie kosmiczne, promieniowanie słoneczne, kolizje kosmiczne, obce formy życia i cywilizacji);
- zagrożenia klimatyczne (np. powodzie, lawiny, susze, upały, oblodzenia, zaspasy śnieżne, huragany, tornada, burze i wyładowania atmosferyczne, potęgowanie efektu cieplarnianego);
- zagrożenia tektoniczne (np. trzęsienia ziemi, erupcje wulkanów, fale tsunami, zakłócenia magnetyzmu ziemskiego);
- zagrożenia biologiczne (np. choroby zakaźne, epidemie, pandemie, choroby klimatyczne, skażenia wody i żywności)⁹.

Mimo że klęska żywiołowa jest zwykle zdarzeniem wywołanym siłami natury, człowiek może w pośredni sposób przyczynić się do jej powstania.

Pomocnym w rozumieniu klęski żywiołowej jest jej definicja zawarta w art. 3.1. Ustawy o stanie klęski żywiołowej z dnia 18 kwietnia 2002 roku, w świetle której oznacza ona katastrofę naturalną lub awarię techniczną, których skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu różnych organów i instytucji oraz

⁶ L. M. Brammer 1985, za: R. K. James, B. E. Gilliland, *Strategie interwencji kryzysowej*, tłum. A. Bidziński, Warszawa 2004, s. 29.

⁷ K. Ficoń, *Inżynieria zarządzania kryzysowego...*, op. cit., s. 83.

⁸ Ibidem, s. 90-91.

⁹ Ibidem, s. 83-89.

specjalistycznych służb i formacji działających pod jednolitym kierownictwem¹⁰. Również ta ustawa wyjaśnia, jaki jest w Polsce tryb wprowadzania i znoszenia stanu klęski żywiołowej, a także określa zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu klęski żywiołowej.

Rozmiary klęsk żywiołowych zależą od szeregu czynników: rodzaju i intensywności katastrofy, od gęstości zaludnienia, od przygotowania ludności do tego typu zagrożeń.

Klęski ekologiczne

Intensywna, celowa ingerencja człowieka w naturalne środowisko przyrodnicze spowodowała, że stało się ono źródłem wtórnych zagrożeń dla jego bezpieczeństwa, dla wszystkich form życia społecznego, gospodarczego, a przede wszystkim biologicznego na ziemi¹¹. Szczególnie groźna jest degradacja atmosfery, hydrosfery, pedosfery i biosfery¹². Ta mająca negatywne skutki działalność człowieka prowadzić może do wywołania stanu, który można nazwać klęską ekologiczną¹³. W ekologii jest ona definiowana jako nieodwracalna zmiana struktury i funkcji ekosystemów, zachodząca bez możliwości wytworzenia się zespołów lub ogniw zastępczych (kompensacyjnych) w wyniku zachwiania równowagi w tych ekosystemach¹⁴. Wiąże się więc ze spustoszeniem sporego obszaru przyrodniczego, spowodowanym działalnością człowieka, i występuje w takim nasileniu, że zaburza strukturę i funkcjonowanie ekosystemów, utrudnia lub uniemożliwia ich samoodtworzenie. Skrajną postacią destrukcji środowiska przyrodniczego jest katastrofa ekologiczna (choć niekiedy pojęcie klęski ekologicznej jest

¹⁰ Ustawa ta w tym samym artykule wyjaśnia, czym jest katastrofa naturalna - określa ją jako zdarzenie związane z działaniem sił natury, jak: wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur, osuwiska ziemi, pożary, susze, powodzie, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, masowe występowanie szkodników, chorób roślin lub zwierząt albo chorób zakaźnych ludzi, albo też działanie innego żywiołu. Awarię techniczną definiuje natomiast jako gwałtowne, nieprzewidziane uszkodzenie lub zniszczenie obiektu budowlanego, urządzenia technicznego lub systemu urządzeń technicznych powodujące przerwę w ich używaniu lub utratę ich właściwości; patrz Ustawa o stanie klęski żywiołowej z dnia 18 kwietnia 2002 roku (Dz. U. Nr 62, poz. 558)

¹¹ K. Ficoń, *Inżynieria zarządzania kryzysowego*, op. cit., s. 106-107.

¹² Ibidem, s. 109-115.

¹³ Niestety pojęcie klęski ekologicznej nie zostało sprecyzowane w zapisach polskiego prawa.

¹⁴ *Biologia. Encyklopedia multimedialna PWN*. Warszawa 2003.

używane zamiennie z pojęciem katastrofy ekologicznej), przez którą rozumie się „załamanie równowagi dynamicznej ekosystemu wskutek uszkodzenia lub zniszczenia jego struktury bądź funkcji w takim zakresie, że uniemożliwione jest działanie naturalnych mechanizmów (regeneracje, samoczyszczenia, kompensacje). Katastrofa oznacza tak daleko posuniętą destrukcję środowiska, że podjęcie środków zaradnych jest niemożliwe lub nadzwyczaj utrudnione”¹⁵.

Reakcje indywidualne i społeczne na własne i cudze doświadczenia klęski żywiołowej lub ekologicznej

Dla lepszego zrozumienia specyfiki reakcji ofiar na katastrofę wyróżnia się pewne stadia, jak uczynili to np. Pennebaker i Harber (1993), wskazując na istnienie fazy ostrego zagrożenia (cechuje ją silne pobudzenie fizyczne, silne negatywne emocje, zaburzenia poznawcze, nieprzyjemne objawy somatyczne i zaburzenia relacji interpersonalnych), fazy zahamowania i unikania (ofiary przestają mówić o katastrofie, swoich reakcjach i przeżyciach, nie ustają jednak wtedy jeszcze myśli i koszmary senne dotyczące katastrofy) oraz fazy adaptacji (stopniowo symptomy zaburzeń traumatycznych wygasają i zwykle po 6-18 miesiącach następuje powrót do pełnego zdrowia i równowagi)¹⁶.

Klęski i katastrofy mogą pociągać za sobą zarówno natychmiastowe poczucie traumy (wynikającej z przeżycia strachu związanego z otarciem się o śmierć, z doznania fizycznych urazów ciała czy doświadczenia śmierci innych), jak i długotrwały, wielowymiarowy stres¹⁷. oprócz strat obliczalnych w wymiarze materialnym, finansowym, niosą ze sobą straty, których oszacować nie sposób: utratę rzeczy o znaczeniu symbolicznym i emocjonalnym oraz utratę poczucia bezpieczeństwa, wiary w sprawiedliwy świat, poczucia własnej wartości, optymistycznej postawy wobec przyszłości i zaufania we własne siły¹⁸.

Negatywne zmiany w psychice uczestników katastrof mogą przyjmować zróżnicowaną wielkość, powstałą pod wpływem pewnych specyficznych czynników, które można poszeregować, jak uczynił to Perry: poziom przygotowania wspólnoty do samoratownia się w sytuacji katastrofy, zakres siły niszczącej katastrofy, trwanie katastrofy (czas wywierania niszczącego wpływu), stopień degradacji relacji społecznych oraz zakres uszkodzeń

¹⁵ K. R. Mazurski, *Podstawy socjologii*, Wrocław 1998, s. 65-67.

¹⁶ Za: D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach...*, op. cit., s. 476-477.

¹⁷ K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy...*, op. cit., s. 17.

¹⁸ Ibidem, s. 17, 251.

w mieniu zaistniałych wskutek katastrofy, powstanie reakcji żalu i smutku, stopień niestabilności psychologicznej uczestników katastrofy, poziom umiejętności radzenia sobie uczestników katastrofy oraz dostępność wsparcia społecznego, pomocy i rehabilitacji psychologicznej dla uczestników katastrofy¹⁹.

W literaturze obcojęzycznej odnaleźć można wiele wyników badań (mniej lub bardziej rzetelnie przeprowadzonych) dotyczących psychologicznych konsekwencji wydarzeń kryzysowych związanych z klęskami żywiołowymi i różnego rodzaju katastrofami²⁰. Przeglądu takich studiów empirycznych dokonał między innymi zespół pod kierownictwem Fran H. Norris, syntetyzujący wyniki, badań obejmujących ponad 160 prób badawczych (o całkowitej liczebności wynoszącej ponad sześćdziesiąt tysięcy ofiar), rozproszonych w ponad 250 artykułach i książkach opublikowanych w języku angielskim w latach 1981-2001²¹. Pomimo dość silnego zróżnicowania metodologicznego i innych cech analizowanych wyników badań, dokonano ich zsumowania w obrębie wyróżnionych 6 grup zmiennych. I tak w 77% prób badawczych obejmujących ten przegląd odnotowano specyficzne zaburzenia psychiczne, przy czym najczęściej pojawił się zespół stresu pourazowego (PTSD) - 68%, depresja - 36% oraz stany lękowe i ich pochodne - 20%, zaś dodatkowo grupa niespecyficznych wskaźników poczucia dystresu została odnotowana u 39% badanych ofiar klęsk i katastrof. Trzecia grupa wyróżnionych zmiennych to problemy i dolegliwości zdrowotne, a te odnotowano w 23% uwzględnionych w przeglądzie prób (zwłaszcza różnego rodzaju dolegliwości fizyczne, fizjologiczne wskaźniki poczucia dystresu oraz skutki pokryzysowego wzrostu konsumpcji alkoholu, narkotyków, papierosów i leków). Do czwartej kategorii zakwalifikowano ogólnie rozumiane problemy życiowe doświadczane przez ofiary i inne osoby zamieszkujące tereny dotknięte kryzysem; w 10% udokumentowano, iż ofiary kryzysów częściej niż osoby nieposzkodowane doświadczały różnego rodzaju negatywnych wydarzeń życiowych i codziennych problemów (takich jak: problemy finansowe, konflikty z innymi ludźmi, kłopoty związane z procesem likwidowa-

¹⁹ Za: R. Studenski, *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji zagrożenia katastrofą lub kataklizmem*, (w:) K. Popiołek (red.), *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, Poznań 2001, s. 306.

²⁰ Podpowiedzi w tej kwestii poszukać można w: K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa*, op. cit., s. 17, 25-36.

²¹ członkiem tego zespołu był prof. K. Kaniasty. Przegląd ten ukazał się w jednym z numerów czasopisma „Psychiatria” z 2002 roku, ale skrót jego wyników zawarty został także w przywoływanej wcześniej pozycji autorstwa K. Kaniastego - patrz K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy*, op. cit., s. 18-25. Poniżej przytaczane dane są właśnie stamtąd zaczerpnięte. Tam też znajduje się dokładny opis metodologii i wyników badań przeprowadzonych pod kierownictwem K. Kaniastego na opolszczyźnie po powodzi w lipcu 1997 roku.

nia szkód i powrotu do normalności); pokryzysowa obecność tych wtórnych stresorów traktowana jest jako jeden z mechanizmów wyjaśniających długotrwałe konsekwencje klęsk i katastrof, ponieważ pośredniczą one pomiędzy bezpośrednim doświadczeniem kryzysu a późniejszym, często odroczone lub chronicznym pogorszeniem się dobrostanu psychicznego i społecznego mieszkańców terenów dotkniętych klęską. U 9% przebadanych ofiar zaobserwowano pokryzysowe obniżenie się ich poczucia spostrzeganego wsparcia społecznego, poczucia więzi społecznej, poczucia sprawstwa, skuteczności, kontroli lub optymizmu. ostatnia grupa analizowanych zmiennych dotyczyła wyłącznie prac empirycznych, w których respondentami były dzieci i młodzież, i u nich stwierdzono nadmierną zależność od dorosłych, częste napady złości, lęk przed separacją, zachowania agresywne, zachowania antyspołeczne oraz kolizje z prawem (przy czym zaobserwowano tu wyższy poziom zaburzeń psychicznych i zdrowotnych niż w badaniach dorosłych ofiar).

Ewidentnie więc, choćby na podstawie tego przeglądu prac, wynika, że przeważająca część badań empirycznych udokumentowała nasilenie się problemów psychicznych i zdrowotnych wśród ofiar klęsk żywiołowych i katastrof wynikających z działalności ludzkiej (zwykle u większości poszkodowanych problemy te zanikają w ciągu roku albo dwóch, bywa jednak, że dolegliwości te towarzyszą im przez całe lata)²².

W zależności od specyfiki zdarzenia lub zdarzeń traumatycznych mogą pojawić się różne reakcje, niemniej każdy uraz psychiczny odciska swoje piętno w psychice doświadczających go osób (silniej lub słabiej, w zależności od różnych zmiennych)²³.

Rodzaje reakcji ludzkich na traumatyczne wydarzenia, jako odpowiedź na uczestnictwo osoby w spustoszeniu zasobów materialnych i psychicznych, jakie między innymi czynią żywioły, można poszeregować według kryterium czasu pojawienia się i trwania reakcji na uraz:

Ostra reakcja na stres (ASR- *Acute Stress Reaction*)²⁴

Pojawia się w ciągu godziny po działaniu stresora i trwa do ok. 48 godzin po jego zaistnieniu. obejmuje dwie grupy objawów: typowe dla zabu-

²² K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa.*, op. cit., s. 17.

²³ Klasyfikacja DSM IV jako jednostki diagnostyczne dotyczące reakcji na uraz psychiczny wymienia zespół ostrego stresu (ASD) i zespół stresu pourazowego (PTSD), zaś klasyfikacja ICD-10 zawiera: ostrą reakcję stresową, zespół stresu pourazowego i trwałą zmianę osobowości po katastrofach.

²⁴ Opis za: A. Popiel, E. Pragłowska, *Psychopatologia reakcji na traumatyczne wydarzenia*, (w:) J. Strelau, B. Zawadzki, M. Kaczmarek (red. nauk.), *Konsekwencje psychiczne traumy - uwarunkowania i terapia*, Warszawa 2009, s. 40.

rzenia lękowego uogólnionego i specyficzne dla ostrej reakcji na stres. Do pierwszej grupy zalicza się m.in. wzbudzenie układu autonomicznego, poczucie nierealności, obawa utraty kontroli, poczucie odrętwienia, objawy napięcia. Specyficzne objawy natomiast opisywane są jako tzw. stupor dysocjacyjny (znieruchomienie i brak kontaktu osoby z otoczeniem), zawężenie uwagi, dezorientacja, gniew lub agresja słowna, rozpacz, bezcelowa aktywność, żaloba uznawana w danym kontekście kulturowym za nadmierną lub wymykającą się spod kontroli.

Ostre zaburzenie stresowe (ASD - *Acute Stress Disorder*)²⁵

Trwa co najmniej 2 dni i nie dłużej niż 4 tygodnie, a występuje w ciągu 4 tygodni od traumatycznego zdarzenia. Kryteria diagnostyczne DSM-IV w przypadku ostrego zaburzenia stresowego wskazują na przeżycie dramatycznej sytuacji lub bycie jej świadkiem, zetknięcie się ze śmiercią, bezpośrednim zagrożeniem życia, poważnym okaleczeniem lub doświadczeniem zagrożenia własnej integralności fizycznej i integralności fizycznej osób trzecich; typowe reakcje to silny strach, poczucie bezradności, przerażenie, poczucie odrętwienia, dystansu, zawężenie świadomości tego, co dzieje się wokół, brak odczuwania emocji w reakcji na bodźce, dysocjacje (np. poczucie odrealnienia, depersonalizację lub częściowe amnezje).

Syndrom PTSD (*posttraumatic stress disorder*)²⁶

Początek zaburzenia następuje po urazie, ale po okresie utajenia, który może trwać od kilku tygodni do kilku miesięcy. W Klasyfikacji Zaburzeń Psychiczych i zaburzeń zachowania ICD-10 syndrom ten (F43.1) określa się jako efekt opóźnionej lub/i przedłużonej reakcji na stresujące, wyjątkowo zagrażające lub katastrofalne przeżycie albo sytuację stresową (krótkotrwałą lub długotrwałą). Typowe objawy obejmują przeżywanie na nowo urazowej sytuacji w natrętnych wspomnieniach (reminiscencjach - *flashbacks*) i koszmarach sennych. Pojawiają się one na tle poczucia odrętwienia i przytępienia uczuciowego, afektywnego „wypalenia” i braku reaktywności (emocjonalnego znieczulenia), odizolowania od innych ludzi, wyłączenia, odizolowania, niereagowania na otoczenie i zawężenia kontaktów społecznych. Towarzyszyć temu może niezdolność do przeżywania przyjemności (anhedonia), a także wycofanie się z różnych form aktywności życiowej oraz unikanie sytuacji, czynności, rozmów, miejsc i ludzi, które mogłyby reaktywować wspomnienie przebytego urazu. zazwyczaj u osoby występuje stan nadmiernego pobudzenia

²⁵ opis za: ibidem, s. 40-42.

²⁶ Pojęcie stresu pourazowego zostało rozpowszechnione przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne w latach 80. XX wieku. Stopniowo poznawano jego istotę i formułowano katalog typowych objawów, niemniej przełomowym momentem dla opracowania kryteriów diagnostycznych była tragiczna powódź w zachodniej Wirginii w 1972 roku, której ofiary badano przez kolejne lata. za: W. Sikorski, *Praktyczne wskazania do diagnozy i interwencji kryzysowej w przypadku osób po doznanym urazie*, (w:) D. Kubacka-Jasiecka, K. Mudyń (red.), *Kryzys*.

wegetatywnego ze wzmożonym stanem czuwania, wzmożoną reaktywnością na bodźce, wzmożonym niepokojem, drażliwością oraz zaburzeniami snu. z powyższymi objawami i zmianami często związane są lęk i depresja oraz nierzadko występują myśli samobójcze. osoba z tym zaburzeniem może znacząco ograniczyć swoje zainteresowania, życiowe ambicje i perspektywy.

Trwał a zmiana osobowości po katastrofach (po przeżyciu sytuacji ekstremalnej)²⁷

Według ICD-10 (F62.0) w rozpoznaniu należy potwierdzić wyraźną i utrwaloną zmianę w indywidualnym wzorcu spostrzegania, odnoszenia się i myślenia w stosunku do otoczenia i siebie w następstwie stresu o rozmiarach katastrofy. zmiana osobowości musi być wyraźna, a nowe cechy winny charakteryzować się sztywnością i przejawiać w dezadaptacyjnym funkcjonowaniu przez co najmniej 2 lata po traumatycznym zdarzeniu, w co najmniej niżej wskazanych obszarach: 1) stałej wrogości i nieufnej postawie w stosunku do świata, 2) społecznym wycofaniu (unikaniu kontaktów z osobami innymi niż z najbliższego otoczenia), 3) stałym poczuciu pustki i bezradności, trudnościach w wyrażaniu uczuć agresywnych lub negatywnych, narastającej zależności od innych, obniżonym nastroju, 4) trwałym poczuciu znalezienia się „na krawędzi” lub zagrożenia, pomimo braku zewnętrznych przyczyn, z towarzyszącą mu wzmożoną czujnością i drażliwością, 5) stałym poczuciu odmienności od innych (wyobcowania) wraz z emocjonalnym odrętwieniem.

Warto w tym miejscu przypomnieć o istnieniu „siostrzanego” syndromu PTSD, jakim jest wtórny zespół stresu pourazowego (STSD - *secondary trau-*

Interwencja i pomoc społeczna, Toruń 2003, s. 177-179. zainteresowanych szerszymi analizami odesłać można m.in. do książki pt. *Konsekwencje psychiczne traumy - uwarunkowania i terapia*, J. Strelau, B. Zawadzki, M. Kaczmarek (red.), Warszawa 2009, a także do artykułu A. Cebelli i I. Łuckiej, pt. *Zespół stresu pourazowego - rozumienie i leczenie*, zamieszczonego w czasopiśmie „Psychiatria” nr 3, tom 4, 2007, do tekstu M. Wysockiej-Pleczyk i P. Passowicza pt. *Możliwość zapobiegania rozwojowi PTSD u świadków katastrof*, (w:) K. Popiołek, A. Bańka (red.), *Kryzysy, katastrofy, kataklizmy w kontekście narastania zagrożeń*, Poznań 2007, do artykułu B. Borysa pt. *Współczesne poglądy na temat następstw psychicznych doznanej traumy*, (w:) P. Próchniak (red.), *Pomoc psychologiczna - wybrane zagadnienia*, Słupsk 2006 czy też do fragmentu publikacji D. Kubackiej-Jasieckiej, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach...*, op. cit. (część IV, rozdział 7).

²⁷ Opis za: A. Popiel, E. Pragłowska, *Psychopatologia reakcji...*, op. cit., s. 46.

matic stress disorder), który charakteryzuje się takimi samymi objawami jak PTSD, ale różna jest ich etiologia, tzn. przyczyną lęku w STSD nie jest bezpośredni kontakt z traumatycznymi wydarzeniami (jak ma to miejsce w PTSD), lecz bycie świadkiem wydarzeń trudnych dla innych ludzi (czyli zaburzenie to występuje najczęściej wśród osób, które z racji swojej pracy mają kontakt z traumatycznymi dla innych ludzi wydarzeniami, np. wśród policjantów, lekarzy pogotowia ratunkowego czy strażaków).

Jak wynika z powyższego opisu, doświadczenie traumy wywołuje skutki przewyższające możliwości samodzielnego poradzenia sobie z nimi w sferze psychicznej.

Krzysztof Kaniasty podkreślił, że z punktu widzenia nauk społecznych esencją tych kryzysów, o których była mowa powyżej, jest „dynamiczne przeplatanie się indywidualnych (jednostkowych) i społecznych (grupowych) doświadczeń. Charles E. Fritz, jeden z pierwszych badaczy klęsk i katastrof, ponad czterdzieści lat temu trafnie stwierdził, iż cechą definicyjną takich wydarzeń jest to, że stają się one fundamentalnym zakłóceniem społecznego kontekstu funkcjonowania jednostek i grup (Fritz 1961). Cierpienie jednostek współwystępuje z cierpieniem innych ludzi. Stratami i korzyściami, upadkowi i odnowie towarzyszą zmagania zarówno indywidualne, jak i grupowe. Istoty stresu doświadczanego przez jednostki nie można zrozumieć bez uwzględnienia kolektywnej rzeczywistości stresu w obszarze psychologicznym, społecznym, ekologicznym, politycznym czy kulturowym”²⁸. Ważność tego spostrzeżenia o interakcyjnym charakterze doświadczenia klęski nabiera siły w kontekście działań zaradczych jednostek i ich środowisk, które w tej sytuacji stają się współzależnymi i wzajemnie się uzupełniającymi (choć w danym momencie raz jeden aspekt może dominować, a drugi pozostawać w tle, to i tak jego wpływ, aktualnie mniej widoczny, nie zanika) - zmagania jednostek przekształcają się bowiem w reakcje wspólnoty i współdefiniują społeczną tożsamość działań zaradczych grupy, zaś zmagania na poziomie grup społecznych mogą osłabiać lub wzmacniać reakcje jednostek²⁹.

Niekiedy bywa tak, że w obliczu najbardziej dramatycznych i tragicznych okoliczności życiowych ich ofiary często wpadają w wir działania -zarówno przed uderzeniem żywiołu, jak i po nim, i poszkodowani, i obserwatorzy wykazują się wysokim stopniem aktywności, a tuż po katastrofie tworzy się braterska i wzajemnie sobie pomagająca wspólnota, charakteryzująca się poczuciem jedności i solidarności, altruizmem oraz gotowością do poświęceń dla innych³⁰. Niestety jednak, wraz z upływem czasu, bliskość,

²⁸ K. Kaniasty, *Kłęska żywiołowa czy katastrofa...*, op. cit., s. 13-14.

²⁹ Ibidem, s. 14.

³⁰ Ibidem, s. 37-40.

braterstwo, życzliwość i dobroczynność w poszkodowanych społecznościach z czasem podlega erozji³¹, przemija tzw. faza heroizmu, ustępuje miejsca głębokiej świadomości nieodwracalnych strat, żałoby, zniszczenia i goryczy³², poczuciu niemocy i bezradności. „Społeczności dotknięte klęskami żywiołowymi wręcz rutynowo przechodzą dramatyczną przemianę z początkowej obfitości aktów wzajemnej pomocy i poczucia jedności do -często nieuniknionego - długoterminowego wyczerpania się zasobów wsparcia społecznego i poczucia deterioracji w relacjach międzyludzkich. objawia się to głównie poprzez zmniejszenie częstości kontaktów z innymi, poczucie osamotnienia i braku przynależności oraz wzrost potencjału konfliktów in-terpersonalnych”³³. Ponadto „sam proces udzielania pomocy ofiarom może nasilić poczucie nieufności, krzywdy i nierówności społecznej. Naturalny podział na bardziej i mniej poszkodowanych, jak i na pomagających i na obserwatorów początkowo oddziałuje korzystnie, koordynując proces mobilizacji społeczeństwa do pomocy. z czasem może jednak przekształcić się w źródło niesnasek, zawiści i konfliktów. oczywiście, im bardziej zauważalnie dystrybucja pomocy odbiega od zasady względnych potrzeb i staje się niezrozumiała lub niesprawiedliwa, tym bardziej prawdopodobne jest powstanie u części ofiar realnego lub wyobrażonego poczucia krzywdy i odsunięcia. (...) Całe objęte kryzysem społeczeństwo może się mimowolnie wplątać w psychologicznie bolesne podziały na zadowolone oraz zawiedzione czy zazdrosne grupy ofiar i ofiarodawców”³⁴.

Ponieważ klęski i katastrofy stanowią różnorodny zbiór wydarzeń kryzysowych, to każde takie wydarzenie stwarza specyficzne potrzeby i stawia specyficzne wyzwania³⁵. Ta ich specyfika bierze się stąd, że uderzają w człowieka wielostronnie, działają w sposób nagły i totalny, bez możliwości przeciwdziałania, zagrażają zdrowiu, życiu, mieniu i relacjom społecznym, stawiając człowieka w polu zdarzeń nieprzewidywalnych, naruszając jego dotychczasowe bezpieczeństwo funkcjonowania oraz dotykając go stanem niemocy i konieczności poddania się, dotąd nieznanym w swej sile³⁶. Likwidacja skutków klęsk żywiołowych powinna więc toczyć się dwutorowo: działania mające na celu odbudowę infrastruktury i wyrównanie strat materialnych powinny iść w parze z niwelowaniem konsekwencji natury psychicznej.

³¹ Ibidem, s. 241.

³² Ibidem, s. 66.

³³ Ibidem, s. 67.

³⁴ Ibidem, s. 76-77.

³⁵ Ibidem, s. 13.

³⁶ K. Popiołek, *Deficyty wsparcia społecznego w sytuacji klęski żywiołowej*, (w:) K. Popiołek (red.), *Człowiek w sytuacji...*, op. cit., s. 343.

Podstawowe formy pomocy dla poszkodowanych przez klęski żywiołowe (zwłaszcza tych, którzy nie skorzystali z zabezpieczeń w postaci różnorodnych ubezpieczeń) uporządkować można ze względu na ich odbiorców³⁷:

- pomoc dla osób i rodzin świadczona przez agendy państwowe
 - poszkodowani i ich bliscy mogą korzystać ze świadczeń przewidzianych w systemie świadczeń społecznych:
 - 1) zapewnienie schronienia, posiłku i niezbędnego ubrania osobom lub rodzinom tego pozbawionym, na mocy art. 48 Ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2004 roku³⁸;
 - 2) bezzwrotne zasiłki celowe dla gospodarstw domowych w wysokości do 6 tys. zł: są to środki finansowe na pierwszą, podstawową pomoc socjalną, na zakup m.in.: żywności, leków, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego itp., uruchamiane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na wniosek właściwego terytorialnie wojewody; podstawą do określenia wielkości przyznanej pomocy są wywiady środowiskowe przeprowadzone przez pracowników socjalnych z gminnych (miejskich) ośrodków pomocy społecznej i one również dokonują ich wypłaty w drodze decyzji administracyjnej³⁹;
 - 3) zasiłki na prace remontowo-budowlane (w wysokości do 20 tys. zł) oraz na odbudowę domu lub na zakup nowego domu, mieszkania lub działki budowlanej albo budowę domu w innym miejscu (w wysokości do 100 tys. zł): aby je uzyskać, poszkodowany musi złożyć wniosek do gminnego/miejskiego ośrodka pomocy społecznej i spełnić pewne wymogi⁴⁰;

³⁷ Niektóre z opisanych tu form są uniwersalne bez względu na przyczynę ich powstania i zaistnienie w czasie, niektóre natomiast są konkretną odpowiedzią społeczną na konsekwencje powodzi z 2010 roku.

³⁸ Mowa o tym w pkt. 2-4, które brzmią następująco: 2. Udzielenie schronienia następuje przez przyznanie tymczasowego miejsca noclegowego w noclegowniach, schroniskach, domach dla bezdomnych i innych miejscach do tego przeznaczonych. 3. Przyznanie niezbędnego ubrania następuje przez dostarczenie osobie potrzebującej bielizny, odzieży i obuwia odpowiednich do jej indywidualnych właściwości oraz pory roku. 4. Pomoc doraźna albo okresowa w postaci jednego gorącego posiłku dziennie przysługuje osobie, która własnym staraniem nie może go sobie zapewnić.

³⁹ Informacje zamieszczone na stronie internetowej <<http://www.powodz.pl/pomoc-finansowa-dla-powodzian>> [19.08.2010]. Trzeba tu dodać, że zgodnie z art. 40 ust. 2 ustawy o pomocy społecznej świadczenia te przyznawane są niezależnie od dochodu osoby lub rodziny ubiegającej się o ich przyznanie, a ich przyznawanie i wypłata odbywa się w ramach realizacji zadań zleconych gminie z zakresu administracji rządowej.

⁴⁰ Ibidem.

- 4) Rada Ministrów może podjąć decyzję o uruchomieniu dodatkowych środków na realizację wypłaty jednorazowego świadczenia pieniężnego dla dzieci, które dotknęła klęska. Tak stało się po powodziach w 2010 roku: w ramach rządowego programu pomocy uczniom w 2010 roku - „Wyprawka szkolna” oraz wypłaty uczniom zasiłku powodziowego na cele edukacyjne, wysokość tzw. zasiłku powodziowego, wypłacanego na dziecko (z tych rodzin, które otrzymały do 6 tys. wsparcia z pomocy społecznej), które w roku szkolnym 2009/2010 realizowało roczne obowiązkowe przygotowanie przedszkolne, obowiązek szkolny lub obowiązek nauki w każdym typie szkoły, wynosiła 1000 zł⁴¹;
- kredyty preferencyjne na remonty i odbudowę mieszkań i budynków mieszkalnych, objęte dopłatami do oprocentowania realizowanymi z budżetu państwa⁴²;
 - ułatwienia w remontach, odbudowie i rozbiórce budynków zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działania żywiołu⁴³;
 - odpowiednio wcześniej zapewniona pomoc w postaci interwencji kryzysowej dla osób, które doświadczyły urazu i stresu, nastawiona na bezpośrednie niwelowanie ich skutków⁴⁴; jak uważa Wiesław Sikorski, jej nadrzędnym celem powinno być usunięcie dyskomfortu emocjonalnego (nadmiernego lęku, obniżonego nastroju), poprawa

⁴¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 maja 2010 roku w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy finansowej uczniom na zakup podręczników oraz wypłaty uczniom zasiłku powodziowego na cele edukacyjne (Dz. U. Nr 95, poz. 612) oraz późniejsze modyfikujące je rozporządzenia.

⁴² Ustawa z dnia 8 lipca 1999 roku o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielonych na usuwanie skutków powodzi (Dz. U. Nr 62, poz. 690 z późn. zm.) oraz Ustawa o zmianie ustawy o szczególnych zasadach odbudowy, remontów i rozbiórek obiektów budowlanych zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działania żywiołu oraz niektórych innych ustaw z dnia 6 sierpnia 2010 roku (Dz. U. Nr 149, poz. 996).

⁴³ Ustawa z dnia 11 sierpnia 2001 roku o szczególnych zasadach odbudowy, remontów i rozbiórek obiektów budowlanych zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działania żywiołu (Dz. U. Nr 84, poz. 906) oraz Ustawa o zmianie ustawy o szczególnych zasadach odbudowy, remontów i rozbiórek obiektów budowlanych zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działania żywiołu oraz niektórych innych ustaw z dnia 6 sierpnia 2010 roku (Dz. U. Nr 149, poz. 996)

⁴⁴ Ma to niemałe znaczenie, gdyż znacznie częściej i dotkliwiej doświadczają lęku, odrętwienia psychicznego i skłonności do odtwarzania w przeżyciach doznanego urazu osoby, wobec których podjęto późną interwencją, po upływie 3 i więcej miesięcy od krytycznego zdarzenia; za: W. Sikorski, *Praktyczne wskazania do diagnozy...*, op. cit., s. 185. Więcej na temat przebiegu i strategii indywidualnej interwencji kryzysowej patrz: D. Kubacka-Jasiecka, *Z problematyki interwencji w kryzysie - zagadnienia wybrane*, (w:) D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Oblicza kryzysu psychologicznego i pracy interwencyjnej*, Kraków 1997, s. 120-123.

- funkcjonowania psychospołecznego (przywrócenie poprzedniej aktywności, wyzbycie się poczucia wyobcowania i obojętności), wzmocnienie mechanizmów obronnych osobowości umożliwiających radzenie sobie z objawami reakcji kryzysowej, znalezienie mocnych stron osoby i ich doskonalenie, dostarczenie wsparcia emocjonalnego i przeprowadzenie edukacji na temat charakterystycznego przebiegu reakcji pourazowej⁴⁵;
- pomoc psychologiczna i psychoterapeutyczna dla ofiar klęsk, u których już zdiagnozowano objawy zespołów postresowych, zaburzeń potraumatycznych⁴⁶ (trudne i intensywne doświadczenia traumatyczne wymagają kontynuacji pracy z nimi i nad nimi w ramach sesji psychoterapeutycznych⁴⁷; interwencja kryzysowa zwykle jest traktowana jako działanie poprzedzające podjęcie przez osobę właściwej psychoterapii, zwykle najpierw w formie sesji indywidualnych, a następnie pracy terapeutycznej w grupie⁴⁸);
 - inicjatywy organizacji pozarządowych, uzupełniające działalność pomocową państwa
 - Polski Czerwony Krzyż⁴⁹ - zwykle każdą akcję pomocy zaczyna od doraźnego wsparcia materialnego, wykorzystując zgromadzone w magazynach interwencyjnych przedmioty podstawowego użytku, jak: koce, śpiwory, pościel, karimaty, odzież, bieliznę, łóżka polowe, naczynia i inne sprzęty domowe oraz zaopatrując ludność w żywność, wodę, środki czystości, a nierzadko także zapewniając noclegi; w sytuacjach szczególnie trudnych PCK zwraca się do społeczeństwa z prośbą o wsparcie, ogłaszając apel o zasięgu lokalnym lub ogólnopolskim (m.in. otwierając specjalne konto bankowe, na którym gromadzone są środki finansowe na rzecz osób poszkodowanych), a gdy skala klęski przekracza możliwości całego stowarzyszenia apel,

⁴⁵ Szczegółowo na temat, z uwzględnieniem praktycznych wytycznych, patrz: W. Sikorski, *Praktyczne wskazania do diagnozy...*, op. cit., s. 186-190.

⁴⁶ Interesująco na ten temat wypowiedzieli się: J. Heitzman - J. Heitzman, *Zaburzenia potraumatyczne - możliwości psychoterapeutyczne, przegląd koncepcji*, (w:) J. Strelau, B. Zawadzki, M. Kaczmarek (red.), *Konsekwencje psychiczne traumy...*, op. cit.; A. Popiel i E. Pragłowska - A. Popiel, E. Pragłowska, *Terapia zaburzeń potraumatycznych*, (w:) ibidem; oraz D. Kubacka-Jasiecka - D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach* op. cit., s. 437-458, 487-497.

⁴⁷ O różnicach pomiędzy interwencją kryzysową a pomocą psychologiczną oraz psychoterapią patrz: D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach* op. cit., s. 608-620.

⁴⁸ W. Sikorski, *Praktyczne wskazania do diagnozy*, op. cit., s. 190-191.

⁴⁹ Informacje zaczerpnięte ze strony internetowej PCK z zakładki: klęski i katastrofy <http://www.pck.pl/pages_15.html> [19.08.2010].

za pośrednictwem Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń czerwonego Krzyża i czerwonego Półksiężycy, trafia na forum międzynarodowe, co uruchamia wsparcie ze strony bratnich stowarzyszeń; jak zostało to podkreślone: kryzysowe stany klęsk i katastrof zawsze wymagają nadzwyczajnych nakładów pracy, zaangażowania koordynacyjnego i logistycznego w zarządzaniu środkami pomocy oraz ich dystrybucją, ciężar tych prac spoczywa na pracownikach biur PcK, niemniej jednak sukces każdego przedsięwzięcia charytatywnego zależy przede wszystkim od ofiarodawców i wolontariuszy - to oni odgrywają główną rolę; kolejne fazy pomocy mają charakter długofalowy - zmierzają do odbudowy zniszczonych zabudowań, a następnie sukcesywnego wyposażania domostw, a to wymaga zaopatrzenia uszkodzanych w materiały remontowo-budowlane, specjalistyczne urządzenia, meble i inne niezbędne sprzęty; w wielu przypadkach równie potrzebna jak pomoc materialna jest także opieka psychologa (te etapy akcji mają znacznie mniejszy wydźwięk medialny, trwają jeszcze miesiącami po tym, gdy informacje o tragicznych zdarzeniach znikają z pierwszych stron serwisów informacyjnych);

- Polska Akcja Humanitarna⁵⁰, która aktywnie wspiera między innymi ofiary katastrof naturalnych (np. w odpowiedzi na dramat powodzi w 2010 roku zainicjowała akcję charytatywną „podarnik” wraz z portalem Gazeta.pl, dzięki której można było wybrać program pomocowy PAH „zestaw likwidacji skutków powodzi L, XL i XXL” i zasilić jego konto jakąś kwotą lub wpłacić dowolną kwotę na konto bankowe organizacji; jak zapewniano, aby w jak najlepszy sposób wydać każdą powierzoną złotówkę, starano się diagnozować i monitorować sytuację w terenie, rozmawiając o najpilniejszych potrzebach z władzami gmin oraz bezpośrednio z ludźmi dotkniętymi przez żywioł);
- caritas Polska⁵¹, która przez diecezjalne i parafialne caritas, realizując fundamentalne przesłanie caritas, włącza się w pomoc ludziom w potrzebie, poszkodowanym w wyniku różnych sytuacji życiowych (także na rzecz kolejnych grup powodzi, począwszy od 1997 roku, zespoły caritas zajmowały się zbieraniem ofiar pieniężnych i różnorodnych przedmiotów, dostarczanych później poszkodowanym w wyniku powodzi);
- tworzenie serwisów internetowych (tak jak miało to miejsce w 2010 roku, gdy na portalu ngo prowadzonym przez Stowarzyszenie Klon/

⁵⁰ Więcej na stronie internetowej PAH <http://www.pah.org.pl/pomoc_humanitarna_dzialania_emergency_powodz.html> [19.08.2010].

⁵¹ Szerzej na temat na stronie internetowej <www.caritas.pl> [19.08.2010].

Jawor, przy współpracy organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą na rzecz osób poszkodowanych w wyniku powodzi, stworzono serwis powodz.ngo.pl, służący wymianie informacji pomiędzy osobami i instytucjami poszkodowanymi w wyniku powodzi a tymi, którzy mogli zaoferować im swoją pomoc; było to narzędzie wspierające i koordynujące działania organizacji pozarządowych na rzecz powodzian; zamieszczano tam informacje o aktualnych potrzebach i najtrafniejszych możliwościach wsparcia);

- wspólne przedsięwzięcia łączących swe siły kilku organizacji, jak np. akcja „Weekend dla Powodzian” organizowana w 2010 roku w ramach wspólnej inicjatywy „Razem Powodzianom” stworzonej przez koalicję kilkunastu ogólnopolskich organizacji pozarządowych czy też uruchomienie tzw. linii powodziowej;
- pomoc państwa dla jednostek samorządu terytorialnego w odbudowie zniszczonej infrastruktury komunalnej
 - dotacje na dofinansowanie zadań własnych samorządów w dziedzinie usuwania skutków klęsk żywiołowych⁵²;
 - dopłaty do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na usuwanie skutków powodzi, osuwisk ziemnych i huraganów⁵³;
 - fundusze na remonty i wyposażenie szkół i placówek oświatowych, związane z usuwaniem skutków klęsk żywiołowych, umożliwiają skorzystanie ze środków 0,6% rezerwy części oświatowej subwencji ogólnej⁵⁴;
- pomoc dla rolników

za uruchamianie pomocy dla rolników poszkodowanych w wyniku zdarzeń o charakterze klęsk żywiołowych odpowiada resort rolnictwa (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi). Przykładowo przyjęty w 2010 roku program pomocy dla rodzin rolniczych, w których gospodarstwach rolnych

⁵² Więcej na temat zasad i procedur ubiegania się o dotacje na zadania związane z przeciwdziałaniem i usuwaniem skutków klęsk żywiołowych w infrastrukturze jednostek samorządu terytorialnego patrz strona internetowa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji <http://www.mswia.gov.pl/_portal/_pl/629/43/Nowe_zasady_i_procedury_w_przypadku_klesk_zywiolowych_obowiazujace_od_27_kwietni.html>.

⁵³ Podstawa prawna: Ustawa z dnia 8 lipca 1999 roku o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielonych na usuwanie skutków powodzi, osuwisk ziemnych i huraganów (Dz.U. Nr 62, poz. 690) oraz Ustawa z dnia 11 sierpnia 2001 roku o szczególnych rozwiązaniach prawnych związanych z usuwaniem skutków powodzi z lipca i sierpnia 2001 roku oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 84, poz. 907).

⁵⁴ Szczegółowe informacje na ten temat patrz strona internetowa Ministerstwa Edukacji Narodowej <<http://www.men.gov.pl/>> [7.09.2010].

i działach specjalnych produkcji rolnej powstały szkody spowodowane przez powódź, osunięcia ziemi i huragan w 2010 roku, obejmował pomoc w formie: 1) kredytów preferencyjnych na wznowienie produkcji w gospodarstwach rolnych i działach specjalnych produkcji rolnej znajdujących się na obszarach, gdzie szkody powstały w związku z powodzią i innymi niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi; poręczeń i gwarancji spłaty ww. kredytów bankowych; kredyty te oprocentowane są obecnie dla rolników w wysokości 2% w skali roku; 2) odraczania terminu płatności składek z tytułu ubezpieczenia w KRUS, rozkładania ich na dogodne raty, a także umarzania w całości lub części bieżących składek na indywidualny wniosek rolnika, który poniósł szkody spowodowane przez powódź i inne niekorzystne zjawiska atmosferyczne; 3) odraczania i rozkładania na raty płatności z tytułu umów sprzedaży i dzierżawy nieruchomości zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, bez stosowania opłat i odsetek za okres odroczenia; 4) stosowania przez wójtów, burmistrzów lub prezydentów miast ulg w podatku rolnym za 2010 rok w związku z powodzią i pozostałymi niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi; 5) udzielania pomocy społecznej rodzinom rolniczym w formie jednorazowego zasiłku celowego (w wysokości 2000 zł dla rodzin rolniczych prowadzących gospodarstwa rolne o powierzchni do 5 ha użytków rolnych albo dział specjalny produkcji rolnej oraz w wysokości 4000 zł dla rodzin rolniczych prowadzących gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 5 ha użytków rolnych)⁵⁵.

- pomoc dla przedsiębiorców

Na mocy Ustawy o wspieraniu przedsiębiorców dotkniętych skutkami powodzi z 2010 roku pomoc ta polegała na udzieleniu pożyczki na zasadach określonych w ustawie. Przedsiębiorca musiał ją przeznaczyć na usuwanie szkód w rzeczowych aktywach trwałych lub obrotowych powstałych w wyniku powodzi w miejscu faktycznego wykonywania działalności gospodar-czej⁵⁶;

- pomoc dla pracodawców

Pomoc tę zagwarantowało rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Spo-łecznej z dnia 9 lipca 2010 roku w sprawie nieoprocentowanej pożyczki

⁵⁵ Na mocy Uchwały Nr 87/2010 Rady Ministrów z dnia 1 czerwca 2010 roku w sprawie ustanowienia programu pomocy dla rodzin rolniczych, w których gospodarstwach rolnych lub działach specjalnych produkcji rolnej powstały szkody spowodowane przez powódź, osunięcie się ziemi lub huragan w 2010 roku. Informacje zaczerpnięte ze strony internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi <<http://www.minrol.gov.pl/>> [7.09.2010].

⁵⁶ Ustawa o wspieraniu przedsiębiorców dotkniętych skutkami powodzi z 2010 r. z dnia 12 sierpnia 2010 roku (Dz. U. Nr 148, poz. 992) - stan prawny na dzień 19 sierpnia 2010 roku.

z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych dla pracodawcy, który na skutek powodzi przejściowo zaprzestał prowadzenia działalności lub istotnie ograniczył jej prowadzenie, oraz modyfikujące je rozporządzenie⁵⁷;

- wsparcie ze strony Unii Europejskiej

Pomoc humanitarna Unii Europejskiej udzielana jest przez Departament ds. Pomocy Humanitarnej (EcHo), który działa już w ponad 100 krajach na całym świecie, we współpracy z różnorodnymi organizacjami, zapewniając podstawowy sprzęt i awaryjne dostawy dla ofiar kryzysów⁵⁸.

Wyrazem europejskiej solidarności z mieszkańcami obszarów dotkniętych klęskami żywiołowymi jest Fundusz Solidarności Unii Europejskiej (FSUE)⁵⁹. Pomoc z tego funduszu ma formę jednorazowej dotacji, której wysokość ustalana jest indywidualnie przez Komisję Europejską na podstawie informacji udzielonych przez państwo członkowskie. Wsparcie ze środków unijnych pozwala na pokrycie części wydatków publicznych związanych z usuwaniem skutków klęski w obiektach użyteczności publicznej, kosztów niezbędnych napraw w infrastrukturze energetycznej, wodociągowej i kanalizacyjnej, w telekomunikacji, transporcie drogowym, służbie zdrowia i szkolnictwie, na prowadzenie prac porządkowych na obszarach dotkniętych klęską, a także na sfinansowanie działań służb ratowniczych pracujących na terenach powodziowych oraz na prowadzenie prac związanych z ochroną obiektów wchodzących w skład dziedzictwa kulturowego⁶⁰.

Klęski powodzi, jakie nawiedziły Polskę w 1997 i 2010 roku, przyniosły wieloraką weryfikację: przygotowania różnych służb społecznych do skutecznego reagowania w takich niespodziewanych sytuacjach, zagwarantowania pomocy przez rząd w sytuacji kryzysowej tego rodzaju i wrażliwości przeciętnego Polaka na dramat ludzi, którzy stracili niekiedy cały dorobek swojego życia.

Dopiero w bezpośrednim związku z katastrofą z 2010 roku zintensyfikowano prace legislacyjne nad uregulowaniami prawnymi służącymi rozwiązywaniu problemów narosłych w jej wyniku⁶¹. W efekcie tych wysiłków we-

⁵⁷Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 sierpnia 2010 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie nieoprocentowanej pożyczki z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych dla pracodawcy, który na skutek powodzi przejściowo zaprzestał prowadzenia działalności lub istotnie ograniczył jej prowadzenie (Dz. U. Nr 148, poz. 995).

⁵⁸A. Zyglerewicz, *Pomoc humanitarna Unii Europejskiej*, „Infos” nr 12 (59)/2009.

⁵⁹Źródło internetowe: <http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/solidar/solid_pl.htm> [19.08.2010].

⁶⁰Źródło internetowe: <http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/2/8588/Pieniadze_unijne_na_usuwanie_skutkow_powodzi.html> [19.08.2010].

⁶¹Wcześniej, tj. w 2008 roku, Sejm odrzucił prezydencki projekt ustawy o utworzeniu Funduszu Pomocy Ofiarom Klęsk Żywiołowych dla osób poszkodowanych. Przewidywał on

szły w życie z dniem ogłoszenia specustawy między innymi: Ustawa z dnia 24 czerwca 2010 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z usuwaniem skutków powodzi z maja i czerwca 2010 roku (Dz. U. Nr 123, poz. 835), Ustawa o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z usuwaniem skutków powodzi z maja i czerwca 2010 roku oraz ustawy Owsperianiu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju obszarów Wiejskich z dnia 12 sierpnia 2010 (Dz. U. Nr 148, poz. 993) czy Ustawa o szczególnych zasadach przygotowania do realizacji inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych z dnia 8 lipca 2010 roku (Dz. U. Nr 143, poz. 963).

Trudno jednoznacznie oceniać jakość zarządzania kryzysowego w Pol-sce⁶² - w niektórych rejonach działa sprawnie, w niektórych jest mrzonką. Jako obywatele życzylibyśmy sobie, aby system zarządzania kryzysowego był zintegrowany, profesjonalny, sprawny, efektywny. z pewnością oddziaływanie cech katastrof/kłęsk może być zredukowane poprzez przygotowanie społeczności lokalnych na ich wystąpienie⁶³.

Niesprawiedliwą może też okazać się ocena wsparcia udzielanego przez indywidualne osoby. Doświadczenie pokazuje, że Polacy dość chętnie włączają się w nagłaśniane przez media tragedie rodaków. Niestety zwykle okazuje się, że gdy temat nieszczęścia niknie z pola zainteresowań środków masowego przekazu, maleje też ofiarność, a dynamika wsparcia zaczyna się mijać z dynamiką potrzeb dotkniętej kataklizmem społeczności i absurdalnie

objęcie pomocą osób poszkodowanych w katastrofie naturalnej, wskutek awarii technicznej, kłęski żywiołowej lub sytuacji kryzysowej. Fundusz Pomocy miał być funduszem celowym, zasilanym z budżetu państwa, darowizn, spadków, zapisów oraz środków ze zbiorów publicznych. Projekt okazał się jednak niedopracowanym w kilku kwestiach i ostatecznie nie wszedł w życie, choć PiS powrócił do tego pomysłu w 2010 roku. Podobny jak ten z 2010 roku pakiet ustaw podjęto w 1997 i 2001 roku, kiedy Polskę nawiedzały powodzie, co wymagało natychmiastowego uchwalenia odpowiednich aktów prawnych.

⁶² zarządzanie kryzysowe to działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej. organy właściwe w sprawach zarządzania kryzysowego na poziomie krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym oraz ich zadania i zasady działania, a także zasady finansowania zadań zarządzania kryzysowego określa Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. Nr 89, poz. 590 z późn. zm.).

⁶³ Przygotowanie takie powinno obejmować: stworzenie zabezpieczeń technicznych i systemu ratownictwa, zbudowanie sprawnego systemu ostrzegania, szkolenie ludności w zakresie radzenia sobie w sytuacji katastrofy oraz powołanie instytucjonalnego systemu wsparcia 1 procedur wsparcia uruchamianych w sytuacji katastrofy i po jej wystąpieniu za: R. Studen-ski, *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji...*, op. cit., s. 307.

to wsparcie zewnętrzne maleje wówczas zwykle wtedy, gdy zasoby członków tej społeczności są już na wyczerpaniu (jest bowiem tak, że w momencie ustąpienia bezpośredniego zagrożenia słabnie heroiczna mobilizacja energii, która dotąd pozwalała być aktywnym mimo słabnących sił)⁶⁴.

analiza pomocy pokryzysowej pokazuje, że niekiedy mają miejsce zaniedbania w postaci pominięcia czy też niewystarczającej pomocy dla osób z grup społecznie defaworyzowanych oraz osób, które same o pomoc nie proszą⁶⁵ - takie sytuacje podwójnego poszkodowania nie powinny mieć miejsca.

Niedopuszczalne jest również przeciążanie pracowników socjalnych obowiązkami i odpowiedzialnością związaną z przyznawaniem świadczeń w sytuacji zaistnienia na sporej lub całej powierzchni danego rejonu jakiegokolwiek katastrofy.

czym zatem winno się cechować wsparcie społeczne, aby klęska żywiołowa lub ekologiczna spowodowała jak najmniej dotkliwie różnorodnego charakteru zniszczenia?

Zdaniem Doroty Kubackiej-Jasieckiej ogromne znaczenie ma ocena kryzysu⁶⁶ oraz zastosowanie użytecznych strategii interwencyjnych po katastrofie, które winny obejmować: organizowanie różnych usług z zewnątrz społeczności, tworzenie grup wsparcia, zapewnienie doradztwa i edukacji oraz konstruowanie długofalowych programów pomocy⁶⁷.

Ponieważ „skuteczność wsparcia społecznego jest w dużej mierze uwarunkowana stopniem, w jakim przyczynia się ono do utrzymania się do rekonstrukcji fizycznych i psychicznych zasobów niezbędnych w procesie radzenia sobie ze stresem”⁶⁸, dlatego aby otrzymana pomoc była efektywna, „musi być dostosowana do potrzeb, trafna jakościowo oraz odpowiednia pod względem ilościowym (...), powinna dostarczać i wzmacniać te zasoby i środki radzenia sobie, które są najbardziej zniszczone lub zagrożone stresem”⁶⁹. Warto pamiętać, że mechanizmy wsparcia społecznego są ściśle splecione z dynamiką wydarzeń krytycznych oraz że wsparcie winno działać odmiennie w różnych fazach kryzysu, bo zapotrzebowanie na nie jest wówczas różne⁷⁰. To dopasowanie wsparcia, zwane też trafnością wsparcia, powinno uwzględniać relacje pomiędzy typem wydarzenia, zasobami lub

⁶⁴K. Popiołek, *Deficyty wsparcia społecznego...*, op. cit., s. 348.

⁶⁵K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa...*, op. cit., s. 55-62, 224.

⁶⁶D. Kubacka-Jasiecka, *Z problematyki interwencji w kryzysie...*, op. cit., s. 117-119.

⁶⁷D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach...*, op. cit., s. 482.

⁶⁸K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa...*, op. cit., s. 50-51.

⁶⁹Ibidem, s. 51.

⁷⁰O kolejnych krokach w procesie adaptacyjnym do zdarzeń o charakterze traumatycznym patrz np.: G. Sędek, *Jak ludzie radzą sobie z sytuacjami, na które nie ma rady?* (w:) M. Kofta, T. Szustrowa (red.), *Złudzenia, które pozwalają żyć. Szkice ze społecznej psychologii osobowości*, Warszawa 2001, s. 242-246.

deficytami wsparcia, oceną stresu oraz stosowanymi strategiami radzenia sobie⁷¹. optymalnym jest także, by wsparcie spostrzegane (które odnosi się do pomocy oczekiwanej, jest nadzieją na tę pomoc, na to, że urzeczywistni się ona w chwili potrzeby) pokrywało się ze wsparciem rzeczywiście przekazywanym i otrzymanym (w postaci zaistniałych konkretnych zachowań pomocnych)⁷². Ponadto istotnym jest, aby interwencja była zapewniona odpowiednio wcześnie, co może mieć ogromne znaczenie profilaktyczne, jeśli chodzi o dalsze konsekwencje natury psychologicznej i odzyskiwanie równowagi emocjonalnej.

Skoro wiara w siebie i poczucie skuteczności w radzeniu sobie ze stresem ma pozytywny wpływ na sukces adaptacyjny w kryzysach o różnym charakterze, zatem jednym z rodzajów działań w interwencjach kryzysowych winny być działania zmierzające do utrzymania i wzmocnienia u ofiar poczucia ufności we własne siły zaradcze⁷³.

Niestety okazuje się, że „o ile wyrównanie szkód materialnych jest z reguły czymś w miarę łatwym do osiągnięcia, to sprawa jest o wiele bardziej skomplikowana w przypadku usuwania »szkód psychicznych«”⁷⁴.

Wybrana literatura

- Ficoń K., *Inżynieria zarządzania kryzysowego. Podejście systemowe*, Warszawa 2007. Kaniasty K., *Klęska żywiołowa czy katastrofa społeczna. Psychologiczne konsekwencje polskiej powodzi 1997 roku*, Gdańsk 2003.
- Kubacka-Jasiecka D., *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*, Warszawa 2010.
- Kubacka-Jasiecka D., Lipowska-Teutsch A. (red.), *Oblicza kryzysu psychologicznego i pracy interwencyjnej*, Kraków 1997. Popiołek K. (red.), *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, Poznań 2001. Popiołek K., Bańka A. (red.), *Kryzysy, katastrofy, kataklizmy w kontekście narastania zagrożeń*, Poznań 2007.
- Sędek G., *Jak ludzie radzą sobie z sytuacjami, na które nie ma rady?* (w:) M. Kofta, T. Szustrowa (red.), *Złudzenia, które pozwalają żyć. Szkice ze społecznej psychologii osobowości*, Warszawa 2001.
- Sikorski W., *Praktyczne wskazania do diagnozy i interwencji kryzysowej w przypadku osób po doznanym urazie*, (w:) D. Kubacka-Jasiecka, K. Mudyń (red.), *Kryzys. Interwencja i pomoc społeczna*, Toruń 2003.
- Strelau J., Zawadzki B., Kaczmarek M. (red.), *Konsekwencje psychiczne traumy – uwarunkowania i terapia*, Warszawa 2009. Ustawa o stanie klęski żywiołowej z dnia 18.04.2002 roku (Dz. U. Nr 62, poz. 558).

⁷¹ D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach*, op. cit., s. 178.

⁷² Ibidem, s. 177.

⁷³ K. Kaniasty, *Klęska żywiołowa czy katastrofa...*, op. cit., s. 251.

⁷⁴ W. Sikorski, *Praktyczne wskazania do diagnozy*, op. cit., s. 176.